

РОЛЬ ТА МІСЦЕ ЖІНКИ В ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

У статті представлено аналіз ролі та місця жінок у суспільстві в різні періоди його розвитку, показано, що сьогодні змінюється соціальна роль представниць «слабкої половини» людства та підвищується їх статус у світовому співробітництві.

В історії розвитку суспільства жінки в різні періоди відігравали принципово різні ролі та посідали різні місця. Так, на початковому етапі (при матріархаті) жінка посідала місце керівника роду, та виконувала провідну роль. На цей час, як писав М.Стельмахович, «припадає виникнення й особливе поширення культу жінки-прародительки та різних жіночих божеств» [11, с. 19]. Дещо згодом, у період патріархату, роль жінки значно зменшується, а чоловік поступово займає домінуючу роль в господарстві, суспільстві, сім'ї, яку він формально виконує і сьогодні.

У сучасному суспільстві відбуваються позитивні перетворення пов'язані зі зміною соціальної ролі жінок, з підвищенням їх статусу в світовому співтоваристві. Соціальні запити щодо використання духовного та економічного потенціалу жінок на даному етапі розвитку нашої держави постійно зростають, адже вони не тільки мають рівні з чоловіками права у здобутті середньої та вищої освіти, навчання в аспірантурі та докторантурі, закріплені в Конституції України та Законі України «Про освіту», а й успішно реалізують їх. Це підтверджують статистичні дані, які свідчать, що кількість жінок в Україні, які отримали середню і вищу освіту, в порівнянні з чоловіками значно більша. У той самий час в умовах економічної кризи, що спостерігається в нашій країні, кількість безробітних жінок переважає над кількістю чоловіків, які тимчасово не працюють. Таку ситуацію можна пояснити стереотипами, які склалися в суспільстві: жінка – матір, хатня господиня, а у громадському житті вона відіграє в переважній більшості випадків другорядні ролі, чоловік – здобувач матеріальних благ, керівник, політик тощо.

Висвітленню ролі жінок України у громадсько-політичному житті людства присвятили свої праці голова Південноукраїнського центру ґендерних досліджень Л.Кормич (роботи стосуються ролі жіноцтва в державотворчих процесах, проблем ґендерної рівноваги), голова Асоціації жіночих організацій Одеської області О.Цуницька (автор книги «Жіночий рух в Україні. Етапи становлення»), кандидат історичних наук, голова Всеукраїнської секції жінок-фронтвочок Є.Сафонова (наукові праці присвячені участі жінок України у Великій Вітчизняній війні), доктор медичних наук Л.Шахліна (роботи з проблем жіночого спорту) та інші.

Щодо наукових робіт, в яких подаються відомості про освіту жінок, то ще за радянських часів з'явилася дисертаційне дослідження В.Лапчинської, присвячене діяльності жіночих гімназій Петербурга в період з 1858 по 1866 роки. В останнє десятиріччя науковцями виконано ряд дисертаційних робіт, об'єктом дослідження яких виступає жіноча

* © Слюсаренко Н.В.

половина людства. Серед них: О.Лихолат «Соціалізація трудового навчання дівчат 5-7 класів загальноосвітньої школи» (1996 р.), Г.Лактионова «Теоретико-методические основы социально-педагогической работы с женской молодежью в условиях крупного города» (1999 р.), Н.Сінькевич «Формування морально-ціннісних орієнтацій у дівчат-підлітків в умовах взаємодії школи та позашкільних закладів» (2000 р.) та інші.

Багато ідей, положень та історичних фактів щодо освіти жінок містять дисертації: І.Малинко «Высшее женское образование на Украине (вторая половина XIX – начало XX века)» (1985 р.), І.Бахтадзе «Высшее образование грузинских женщин в 1870-1917 годах» (1990 р.), І.Волкова «Жіноче питання в Україні (друга половина XIX століття)» (1995 р.), Л.Вовк «Генезис пріоритетних тенденцій освіти дорослих в Україні (II пол. XIX – 20-і роки XX століття)» (1996 р.), Т.Сухенко «Жіноча середня освіта в Україні (XIX -початок XX ст.)» (2001 р.), О.Аніщенко «Розвиток професійної освіти жінок в Україні (друга половина XIX – початок XX століття)» (2000 р.), Л.Єршова «Розвиток жіночої освіти на Волині (кінець XVIII – початок XX століття)» (2002 р.) та інші.

Важливими для нашого дослідження є праці з історії освіти жінок А. Бикової, М. Левицького, О. Ліхачової, О. Піллер, М. Пєсковського, а також В.Овцина, М.Зінченка, М.Пєсковського, в яких подається загальна характеристика процесу формування системи жіночої освіти в Російській імперії, згадується про найсуттєвіші суспільно-політичні особливості Південно-західного краю та їх вплив на формування напрямів освітянської політики щодо організації системи жіночої освіти.

Значний інтерес становить також монографія Л.Смоляр «Минуле заради майбутнього. Жіночий рух Наддніпрянської України II пол. XIX – поч. XX ст. Сторінки історії» (1998 р.), спрямована на поширення історичних знань та формування громадської думки щодо ролі і місця жінки в суспільстві, на осмислення уроків жіночого руху та допомогу сучасним жіночим організаціям у виборі стратегії і тактики діяльності [12, с. 84].

Отже, дослідниками висвітлені окремі питання щодо ролі жінок, процесу їх соціалізації та освіти, окреслені завдання, які потребують негайного вирішення, однак науково-обґрунтованих історико-педагогічних досліджень з означеної проблеми ще бракує.

Мета даної статті – здійснення історико-педагогічного аналізу ролі та місця жінки в суспільстві в різні періоди його розвитку.

Як уже зазначалося, жінки втратили свою провідну роль при переході від матріархату до патріархату, однак деякий час продовжували брати досить активну участь у суспільних процесах. Разом із тим громадськість почала обговорювати питання щодо їх ролі і місця у функціонуванні суспільства та не знаходила однозначної відповіді.

Найбільш цікавою, на нашу думку, була позиція Платона, який, з одного боку, вважав, що «жінка займає середнє місце між чоловіком і твариною» (твір «Закони»), а з іншого, що «жінки й чоловіки мають однакову сутнісну природу і цінність» (твір «Симпозіум») [6, с. 31].

У «Державі» Платон робить таке уточнення щодо відмінностей між чоловіками і жінками: «Єдине, що вирізняє тут жінок, це їхня здатність до репродукції», але зазначає, що «це не повинно визначати різницю їхніх соціальних ролей». У той самий час мислитель зробив висновок, що «статева відмінність є результатом різної природи: жінки слабші за чоловіків». Отже, «з одного боку, жінки й чоловіки створені подібними і мають ту ж саму сутнісну природу; статева відмінність тут не важлива та не має великого соціального значення. З іншого боку, чоловіки духовніші за народженням; статева відмінність є результатом вищості або нижчості природи і визначає відмінні соціальні ролі» [там само, с. 32].

Позицію Платона щодо меншовартості жінок підтримував Аристотель, який писав, що «жінку можна зрозуміти як недорозвиненого чоловіка». Він вважав, що жінка нездатна керувати, а тому повинна підкорятися. Серед інших рис жінки Аристотель виділяє «пасивність, тілесну слабкість, схильність до виконання домашньої роботи, покірну хоробрість, поміркованість і скромність». Саме ці риси, на його думку, визначають підпорядкованість жінки чоловікові. Більш того вчений вважав, що в усьому людстві повинен діяти принцип: чоловік править, а жінка підкоряється [там само, с. 33].

Цей принцип протягом тривалого періоду було покладено в основу існування суспільства, однак у перші віки нашої ери в Римській імперії у жінок виникає бажання відігравати самостійну роль у житті людства. Як наслідок, зростає кількість працюючих жінок, представниці жіночої статі прагнуть брати активну участь у суспільному і політичному житті.

Жінки відігравали помітну роль у ранньохристиянських общинах, пропаганді християнського вчення, проповідували разом із чоловіками, виступали як пророчиці тощо, але це тривало недовго, адже у другому столітті їх позбавили права на церковну проповідницьку діяльність (така ситуація характерна і для сьогодення). Зазначене пояснюють тим, що «жінки нижчі від своїх чоловіків і це справедливо, оскільки вони створені з них. Вони несуть на собі тягар гріхопадіння і не заслуговують на довіру: їх говірливість і пристрасть до прикрас робить їх небезпечними» [там само, с. 37].

Так чи інакше, але жінок усунули не лише від керівних посад у християнській церкві, а й від активної участі в суспільних процесах. Звісно представниць жіночої статі не влаштовувала така ситуація. Окремі з них не хотіли підпорядковуватися чоловічому авторитетові та продовжували діяти. Такою жінкою була, наприклад, Анна (Янка) Всеволодівна – донька великого князя київського Всеволода Ярославича, сестра великого князя київського Володимира Мономаха), яка в 1086 році заснувала першу в Київській Русі школу для дівчат. Школа працювала в Києві при Андріївському монастирі.

У XII-XIII століттях педагогічною діяльністю в Київській Русі також займалися Єфросинія Полоцька та Єфросинія Суздальська, завдяки яким певна частина жінок країни, в тому числі й нижчих верств населення, була грамотною [7, с. 185].

Єфросинія Полоцька (донька полоцького князя Георгія Всеславича), продовжуючи справу Анни Всеволодівни, «відкрила при своєму монастирі у Полоцьку школу, де навчала дівчат з оточення рідні і знайомих». Єфросинія Суздальська – донька князя Михайла Чернігівського, ігуменія Ризоположенського монастиря відкрила у ньому монастирську школу. Її педагогічна діяльність тривала 23 роки [1, с. 55].

Як наслідок, середовище жінок поступово починає ставати більш освіченим, писемним, однак на заваді даного процесу стали історичні події, а саме завоювання країни татарами. Якби не цей факт, то можливо наша країна стала б однією з перших держав, де жінки були б рівними з чоловіками, посідали б відповідне місце у суспільстві.

В Європі період розквіту жіночої рівності припадає на початок XV століття. Це епоха, коли жінку знову визнано як повноцінну людську істоту, коли виникає новий інтерес до світських речей та приватного життя, коли здійснено спробу свідомо впорядкувати домашній побут, організувати домогосподарство, спільне проживання, виховання тощо. Однак, традиційні стереотипи щодо призначення жінок і їхньої ролі все одно існували [6, с. 46].

На особливу і дуже важливу роль жіноцтва звернули увагу козаки, які вважали що від нього значною мірою залежить виховання підростаючого покоління. Вони надавали дівчатам можливість навчатися разом із хлопцями в козацьких школах. Зауважимо, що в XVI-XVII століттях багато дівчат училися також у братських, парафіяльних та інших школах.

Наступні позитивні зрушення відбулися в XVII столітті, коли Т.Гоббсом проголошено ідею природної рівності жінок і чоловіків. Він зазначав, що за своєю природою люди рівні як інтелектуально, так і фізично. Погляди Т.Гоббса принципово відрізнялися від попередників, які «наголошували або на вродженій дефективності жінки (Аристотель), або посилались на її підпорядкування чоловікові внаслідок гріхопадіння» [6, с. 48].

Суперечки щодо соціального статусу жінок продовжуються і в XVIII столітті. Знову йдеться про те, що від жіночої половини людства залежить майбутнє громадянського суспільства, адже саме жінки займаються вихованням дітей у сім'ї, а тому їм не завадило б бути освіченими і вихованими. Такої думки дотримувався Ж.-Ж. Руссо та інші діячі минулого. Разом із тим продовжувала панувати думка щодо вищості чоловічої статі.

Так, Ж.-Ж. Руссо у своєму творі «Еміль, або про виховання» (1762 р.), з одного боку, доводить необхідність освіти для жінок, а з іншого, пише про те, що серйозна освіта для жінок не обов'язкова, оскільки вони живуть більше почуттями ніж розумом. На його думку, «жінка створена для того, щоб поступатись чоловікові» [8, с. 485].

Однак, історія свідчить, що чимало представниць «слабкої статі» не лише не підкорялися чоловікам, а й керували ними. Серед них Імператриця Катерина II, яка наголошувала на важливому значенні жінки у сімейному і державному житті. На період її правління припадає розквіт

у Росії освіти для жінок. Імператриця заснувала чимало жіночих навчальних закладів: Московський дім для виховання дітей обох статей (1763 р.), «Воспитательное общество» для 200 благородних дівчиць при Воскресенському монастирі (Смольний інститут), училище для виховання 240 міщанських дівчаток (1764 р.), народні училища (1786 р.) [10, с. 17]. Справу Катерини II продовжували й інші імператриці.

Бурхливий розвиток жіночої освіти у країні припадає на другу половину XIX століття. У цей період на необхідність освіти для жінок указують і представники протилежної статі. Так, київський генерал-губернатор граф Левашов виступав за відкриття дівочого інституту в Києві, бо, на його думку, освіта жінок була більш необхідна, ніж освіта чоловіків [5, с. 10].

З ініціативи видатного вітчизняного вченого, геніального хірурга, анатома, педагога, громадського діяча М.Пирогова вперше в історії вітчизняної і зарубіжної медицини на театр військових дій під час Кримської війни 1853-1856 років були залучені сестри-жалібниці. М.Пирогов розробив для них інструкції, сформулював обов'язки старших сестер, чергових, сестер-господарок. У такий спосіб він привернув увагу громадськості на можливість і доцільність використання жіночих рук у медицині, на те, що становище жінок у суспільстві вимагає змін. Видатний педагог висловлював думку, що розвиток мислення і волі для жінок так само необхідні, як і для чоловіків.

Слід зазначити, що у першій половині XIX століття існувала система освіти дівчат, у якій переважали жіночі навчальні заклади закритого типу, приватні пансіони. Навчання в них передбачало тривалу ізоляцію дівчат від родини, від звичайних умов життя. До того ж і кількість цих закладів була невелика (наприклад, в Росії було не більше 30 жіночих інститутів, у яких училися 10000 – 12000 дівчат), і навчатися в них мали можливість лише діти заможних батьків, і навіть для таких дітей не вистачало в навчальних закладах місць.

Зважаючи на ці обставини, в XIX столітті виникає думка про відкриту, всестанову, доступну для всіх верств населення жіночу школу, яка не відривала би дітей від родини, не звільняла би батьків від обов'язків щодо виховання власних дітей і, у той самий час, гарантувала би освіту.

Привертає увагу той факт, що вперше ідея такої школи була висловлена в кінці 1856 року теж чоловіком, помічником інспектора класів Миколаївського сирітського інституту А.Чуміковим, який, на основі критичного аналізу недоліків виховання в інститутах, указує на переваги екстернату перед інтернатом.

«Записка» А.Чумікова була надіслана імператриці Марії Олександрівні та Міністру народної освіти С.Норову. Міністр у свою чергу передав її попечителеві округу (1856-1858) князеві Щербакову, який запропонував А.Чумікову розробити проект «устройства городских женских училищ» за зразком німецьких höhere Töchterschulen. Разом із тим А.Чуміков підготував статтю «Мысли об устройстве женских учебных заведений в губернских городах», що була надрукована в березні-квітні

1857 року в журналі «Воспитание», який виходив під його редакцією [9, с.31].

Одночасно талановитий професор педагогіки Головного педагогічного інституту М.Вишнеградський, який разом із тим обіймав у ті часи посаду інспектора класів Павлівського інституту, на своїх лекціях поширює ідею про необхідність змінити основи жіночої освіти шляхом зближення сім'ї та школи, надання дівчатам більших можливостей для здобуття освіти. Наприкінці 1857 року він порушує перед радою інституту клопотання про викриття при цьому навчальному закладі класів для «приходящих учениц». Клопотання було відхилене, бо інститут сто років поспіль працював як закритий заклад, а ідея створення таких класів сприймалася, як загроза подальшого його існування.

За короткий проміжок часу М.Вишнеградський за підтримки імператриці Марії Олександрівни і принца Петра Георгійовича Ольденбургського подає на розгляд Головної ради жіночих навчальних закладів новий проект про створення окремого відкритого жіночого училища, який було схвалено і прийнято рішення про відкриття в Санкт-Петербурзі училища в порядку експерименту на три роки. Рішення було затверджене 22.03.1858 р. Начальником училища був призначений М.Вишеградський, попечителем – принц Ольденбургський. Заклад на честь імператриці отримав назву Маріїнського училища.

В основу організації училища покладено такі положення:

- до навчання в училищі допускалися дівчата всіх станів віком від 9 до 13 років;
- заняття проводилися в не святкові дні з 9 години до 14.30;
- повний навчальний курс складався з семи класів, навчання в кожному з них тривало один рік;
- в училищі вивчали обов'язкові навчальні предмети (Закон Божий, вітчизняна мова і словесність, історія, географія, природознавство, арифметика, жіночі рукоділля, співи, краснопис, малювання) та необов'язкові (французька і німецька мови, танці) [9, с. 33].

Значну увагу при створенні училища було приділено підбору педагогічного персоналу. Всі члени нового колективу розуміли важливість нової справи, виявили повну готовність віддати всі свої знання і сили заради успішної роботи закладу, навіть були згодні працювати безкоштовно. Цікаво, що оплата роботи начальника училища залежала від того скільки учениць буде навчатися в ньому, що сприяло залученню в навчальний заклад якомога більшої кількості учениць.

Здобуття освіти в училищі було платним: 25 руб. – за навчання обов'язковим предметам та по 5 руб. – за навчання кожному з необов'язкових предметів за рік. Не дивлячись на це завдяки самовідданій роботі педагогів за період з 19.04.1858 р. до червня 1858 р. кількість учениць зросла від 140 до 200, а у серпні від батьків, які бажали віддати своїх доньок в училище, поступило ще 100 заяв [4, с. 537].

Аналіз історико-педагогічної літератури показує, що «Правила внутрішнього розпорядку Маріїнського жіночого училища», затверджені

принцем Ольденбургським 26.02.1859 р., акумулювали в собі найкращі педагогічні ідеї того часу, серед яких:

- залучення батьків до співпраці з педагогічним колективом училища, до контролю за навчанням та поведінкою учениць (сім'я вперше запрошувалась до участі в житті школи);
- наставників називали «співробітниками начальника». Вони повинні були працювати спільно з наглядачами, допомагаючи одне одному, спрямовуючи свої зусилля на досягнення повної освіти дітей;
- викладання повинно не тільки збагачувати розум, а й розвивати, облагороджувати почуття, зміцнювати добру волю;
- порядок у класі характеризується не мертвою тишею або одноманітним, нерухомим фізичним положенням дитини, бо це не відповідає її природі, втомлює, руйнує довіру між наставником і учнем. Клас має бути схожим на родину;
- треба постійно звертати увагу на здоров'я дітей, спостерігати за їх одягом, взуттям, харчуванням, постійно здійснювати провітрювання класних кімнат тощо [9, с. 36].

Наведені правила внутрішнього розпорядку були новими для того часу, розумними, спрямованими на об'єднання зусиль школи і сім'ї, на постійну увагу до дитини, на забезпечення її всебічного розвитку, збереження здоров'я. Наставники отримали можливість відчувати себе на рівних з керівництвом училища, учні – постійну увагу та довіру, батьки – бажання бути активними учасниками педагогічного процесу. Саме тому правила не тільки добре знали, а й завжди їх дотримувались. Правила внутрішнього розпорядку Маріїнського училища – вагомий внесок у розвиток педагогічної науки XIX століття.

Створення першого Маріїнського училища отримало широкий резонанс. Одне за одним почали відкриватися жіночі училища у столиці: Коломенське, Василівське, Петербурзьке. Аналогічні училища також були відкриті у провінційних містах Росії: Тверь, Вишній-Волочок (1858 р.); в царстві польському (1859-1860 рр.) та інших місцевостях [4].

Багато освічених людей у цей період висловлюють думку про необхідність влаштування по всій країні відкритих, всестанових жіночих закладів, якими були Маріїнські училища. «Відкритість і всестановість» – ось що було новим, заслуговувало на увагу, забезпечило широке розповсюдження закладів такого типу [9, с. 26].

30 травня 1858 року государ затвердив положення про жіночі училища Міністерства народної освіти, які були засновані на кошти уряду, різних відомств, пожертвування приватних осіб тощо. Протягом другої половини 1858 року училища створюються у Вологді, Тотьмі, Устьсисольську, Твері, Рязані, Самарі, Моршанську, Ржеві, Чернігові, Тулі, Смоленську, Нижньому-Новгороді [4, с. 554].

Статистичні дані 1859 року свідчать, що училищ Міністерства народної освіти було відкрито набагато більше ніж Маріїнських. У цілому справу жіночої освіти було зрушено з місця, але населення країни подекуди не одразу визнавало її необхідність і доцільність.

Так, наприклад, в Херсоні педагогічна рада чоловічої гімназії ще в квітні 1858 року запропонувала створити жіноче училище. Слід звернути увагу, що події відбувалися до затвердження на рівні держави Положення про жіночі училища Міністерства народної освіти і у той самий час, коли в Петербурзі було відкрито перше Маріїнське училище. Привертає увагу і той факт, що педагоги вирішили викладати в училищі безкоштовно. Було здійснено необхідні розрахунки, які передбачали участь у цій справі всього населення міста. Але, хоч сума пожертвування кожної родини складала лише близько 30 копійок на рік, знайшлися два міських товариства, які відповіли, що погоджуються з тим, що жіноча освіта корисна але «по бедности своей не предвидят надобности в заведениях для детей женского пола» [4, с. 547]. Така відповідь вплинула на рішення Херсонської думи, яка у свою чергу повідомила, що «за всеми убеждениями, херсонское общество всех сословий не изъявило согласия на пожертвование для женских школ» [9, с. 548].

Одночасно громадськість продовжувала шукати кошти на відкриття жіночого училища шляхом проведення музичних вечорів, збирання грошей за підпискою, але їх було недостатньо. Схожі ситуації спостерігалися і в інших регіонах. Аналіз архівних матеріалів дозволяє констатувати, що гальмом у розвитку жіночої освіти була не відсутність коштів на відкриття відповідних навчальних закладів, а стереотипи мислення, які панували у суспільстві в ті часи.

Докорінний злам у суспільних стосунках, поступове завоювання жіночою статтю прав на освіту привели до існування наприкінці XIX століття (1891-1892 рр.) 233 жіночих гімназій Міністерства народної освіти, 31 жіночої гімназії відомства імператриці Марії, 56 приватних жіночих навчальних закладів з курсом гімназій і прогімназій, 30 інститутів, 40 жіночих єпархіальних училищ та інших закладів.

Лише у гімназіях Міністерства народної освіти і Маріїнських навчалася 72000 дівчат, а в усіх гімназіях і прогімназіях не менше, як 100000, не беручи до уваги дівчат, що здобували освіту в інститутах, єпархіальних училищах тощо [2, с. 16].

Позитивні зміни відбулися по всій країні. Так, кількість дівчат, які в 1889 році поступили до шкіл Херсонської губернії, виявилася навіть на 2 % більше кількості хлопців, що розпочали в цьому ж році навчання [3, с. 134].

Тобто, дівчата нарешті отримали рівні з хлопцями можливості здобути початкову освіту. Щодо вищої жіночої освіти, то вона починає свій розвиток з 1764 року, коли Катериною II в Петербурзі відкрито Смольний інститут (навчальний заклад закритого типу для дівчат дворянського походження з 6 до 18 років).

Інститути шляхетних дівчат з відділеннями і для міщанських дівчат відкриваються у XVIII столітті в Харкові, Одесі, Києві, Полтаві, але дівчат-кріпачок тут, звісно, не навчають.

Інститути здійснювали поверхове «світське» виховання. Тут навчали французької мови, добрих манер, співу, музики, Закону Божого, а загальноосвітні знання вихованки отримували в незначній кількості.

Дівчата-міщанки здобували «професійну освіту» – готувалися до подальшої роботи в якості гувернанток, економок, рукодільниць [7, с. 228].

Для дівчат духовенства наприкінці XIX століття відкриваються єпархіальні училища – середні навчальні заклади.

У другій половині XIX – на початку XX століття по всій країні створюються Маріїнські жіночі училища та жіночі училища Міністерства народної освіти, які згодом реорганізують у жіночі гімназії, відкриваються Вищі жіночі курси, Жіночий медичний інститут в Петербурзі (1897 р.), Жіночий педагогічний інститут в Петербурзі (1903 р.), Жіночий медичний інститут в Києві (1916 р.) та інші навчальні заклади.

У цей період виникають також приватні загальноосвітні та спеціальні навчальні заклади для дівчат: училища, гімназії, пансіони тощо, які відігравали значну роль у розвитку жіночої освіти.

Бурхливий розвиток жіночої освіти сприяв підвищенню соціального статусу жіноцтва, його ролі у суспільних процесах, виникненню наприкінці XIX століття жіночого руху, однак представниці «слабкої половини» продовжували займати другорядні позиції.

Ситуація, що склалася, вимагала здійснення цілеспрямованих кроків щодо підняття жіноцтва на належний рівень. Такі кроки зроблено в XX столітті, особливо у його другій половині. До них можна віднести прийняття Загальної декларації прав людини (1948 р.) – міжнародний документ, у якому йдеться про рівні можливості жінок і чоловіків. Згодом рівні права жінок і чоловіків закріплено у Віденській декларації прав людини (1993 р.), Пекінській декларації та Програмі дій (1995 р.), інших документах різного рівня.

У 60-70-ті роки XX століття започатковано ґендерні дослідження, метою яких є пошук особливостей та доведення рівних можливостей чоловіків і жінок. У межах цих досліджень біологи, психологи, педагоги, антропологи, соціологи, філософи, етнографи та інші вчені намагаються з'ясувати призначення кожної статі, їх місце, роль у життєдіяльності людства, здобутки, можливості та перспективи, але не можуть знайти однозначної відповіді. З одного боку, ґендерна рівність у суспільстві, зокрема в нашій країні, існує, а з іншого ні.

Пошук відповіді на дане питання здійснюють численні об'єднання та організації, які діють нині в Україні: міжнародна організація «Жіноча громада», Міжнародна федерація ділових жінок «Либідь», «Ліга жінок-виборців України 50 x 50», політична партія «Жінки України» та багато інших. Їх діяльність доводить, що жінки докладають значних зусиль для успішного здійснення демократичних перетворень, що відбуваються в нашій країні та за її межами, та мають чимало успіхів.

Це підтверджують і наукові дослідження, присвячені ґендерній проблематиці, результати яких можна знайти на сторінках наукових збірників, у матеріалах конференцій, засобах масової інформації, підручниках і посібниках з теорії ґендеру, різноманітних звітних матеріалах тощо.

Лише за останні роки з'явилася така наукова література, пов'язана з ґендерною проблематикою:

СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА

- Впровадження ґендерних підходів: Практичний посібник. – К., 2004.
- Говорун Т.В., Кікінеджі О.М. Гендерна психологія: Навчальний посібник. – К., 2004.
- Говорун Т., Кікінеджі О. Стать та сексуальність: психологічний ракурс: Навчальний посібник. – Тернопіль, 1999.
- Говорун Т.В., Кравець В.П., Кікінеджі О.М. Гендерна психологія та педагогіка // Хрестоматія навчальних програм з проблем ґендерного розвитку. – К., 2004.
- Кікінеджі О.М., Кізь О.Б. Особливості ґендерної соціалізації депривованого юнацтва: Навчальний посібник. – Тернопіль, 2004.
- Кравець В.П. Гендерна педагогіка: Навчальний посібник. – Тернопіль, 2003.
- Основи теорії гендеру: Навчальний посібник. – К., 2004.
- Цокур О.С., Іванова І.В. Основи ґендерного виховання // Ґендерний розвиток у суспільстві: Конспекти лекцій. – К., 2004.
- Ґендер: реалії та перспективи в українському суспільстві. – К., 2003.
- Жіночі права. Крок за кроком / Упор. М.Шулер, Д.Томас. – К., 1999.
- Формування ґендерного пріоритету в контексті сучасних соціально-економічних перетворень. – К., 2002.
- Проведено також чимало наукових конференцій, форумів, серед яких центральне місце посідають Всесвітні конференції із становища жінок. Під час підготовки до них збирається та узагальнюється значна кількість статистичного матеріалу, який доводить, що у становищі жінок відбулися і продовжують відбуватися позитивні зміни.
- Так, за даними «Звіту про виконання в Україні положень Пекінської декларації та Платформи дій, схвалених Четвертою Всесвітньою конференцією із становища жінок (1995-2000)» можна зробити висновок про поліпшення становища українських жінок та підвищення їх статусу в суспільстві. Разом із тим наявні «певні труднощі, пов'язані з використанням бюджетних ресурсів, підготовкою кваліфікованих кадрів, менталітетом управлінців і суспільства в цілому, обмеженістю доступу жінок до вирішення кардинальних політичних питань» [12, с.17].
- Протягом 1995-2000 років здійснено низку заходів, спрямованих на розбудову національного механізму поліпшення становища жінок:
- 1995 рік – утворено Комітет у справах жінок, материнства і дитинства при Президентові України;
 - 1996 рік – на базі Комітету у справах жінок, материнства і дитинства при Президентові України утворено Міністерство у справах сім'ї та молоді;
 - 1997-1998 роки – в обласних та міських державних адміністраціях утворено управління (відділи) у справах сім'ї та молоді;
 - 1997 рік – при Міністерстві у справах сім'ї та молоді утворена Координаційна рада у справах жінок (дорадчий орган), до якої увійшли керівники всеукраїнських та міжнародних жіночих організацій;
 - 1997 рік – Указом Президента України встановлено відзнаку Президента України «Орден княгині Ольги» I, II, III ступенів. Ним нагороджують жінок за особисті заслуги в державній, виробничій,

громадській, науковій, освітянській, культурній, благодійницькій та інших сферах суспільної діяльності, вихованні дітей у сім'ї;

1998 рік – створено аналітичний, консультативно-дорадчий орган – Раду рівних можливостей (Гендерну раду), до складу якої ввійшли висококваліфіковані фахівці міністерств, наукових установ, вищих навчальних закладів, підприємці, представники громадських організацій;

1999 рік – утворено Національну жіночу раду, метою якої є об'єднання громадських жіночих організацій країни у вільну асоціацію для проведення консультацій і дій з метою підвищення добробуту сім'ї та жінок, сприяння взаєморозуміння між жінками, усвідомлення ними своїх можливостей у суспільстві тощо;

1999 рік – Указом Президента України встановлено День Матері – свято вшанування жінки-матері, подяки за її працю, виховання дітей (це свято започатковане ще наприкінці XIX століття та заборонене в 20-30-ті роки XX століття, а тепер відроджене);

1999 рік – Верховною Радою України схвалено проекти Декларації про загальні засади державної політики України стосовно сім'ї та жінок і Концепції державної сімейної політики;

1995-2000 роки – проведено ряд наукових конференцій, семінарів, «круглих столів», присвячених гендерній проблематиці.

Таким чином, наявні позитивні перетворення, пов'язані зі зміною соціальної ролі жіноцтва, з підвищенням його статусу у світовому співробітництві, зростає також кількість жінок, які працюють на вищих посадах у міністерствах, державних комітетах, інших центральних органах виконавчої влади. Однак спостерігається певна закономірність: чим вищий орган виконавчої влади, тим менший відсоток жінок-керівників у його апараті [12, с. 26].

Становище жінок у багатьох випадках є незадовільним, вони продовжують виконувати другорядні ролі у розвитку суспільства, а тому необхідно продовжити пошук найбільш ефективних шляхів залучення їх до участі у прийнятті рішень на різних рівнях, забезпечення не лише правової, а й фактичної рівноправності представників обох статей.

Література:

1. Вавілова О.І. Становлення і розвиток вітчизняної жіночої освіти // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д.Ушинського. Спеціальний випуск «Інтеграція гендерного підходу в сучасну науку і освіту: результати та перспективи». – Одеса: ПДПУ ім. К.Д.Ушинського, 2005. – С. 55-59.
2. Из пережитого. В Мариинских женских училищах // Русская школа / Под ред. Я.Г. Гуревича. – С. Петербург, 1892. – № 4. – Апрель. – С.9-22.
3. Каменская В. Народное образование в Херсонской губернии // Русская школа: Общепедагогический журнал для школы и семьи / Под ред. Я.Г. Гуревича – СПб: Типография И.Н. Скороходова, 1892. – № 3. – Март. – С.132-138.
4. Лихачева Е.И. Начало женских гимназий в России. 1857-59 гг. // Вестник Европы: Журн. истории, политики, литературы. Тридцать второй год. – Петербург, 1897. – Апрель. – Кн.4. – С.534-555.

5. Лихачева Е. Материалы для истории женского образования в России (1828-1856). – СПб., 1895. – 342 с.
6. Основи теорії гендеру: Навчальний посібник. – К.: Видавництво «К.І.С.», 2004. – 536 с.
7. Педагогічний словник / За ред. М.Д. Ярмаченка. – К.: Педагогічна думка, 2001. – 516 с.
8. Руссо ЖЗ.-Ж. Эмиль, или О воспитании // Педагогические сочинения. – Т. 1. – М.: Педагогика, 1981. – С. 485.
9. Семенов Д. Из пережитого. В Мариинской женской гимназии // Русская школа: Общепедагогический журнал для школы и семьи / Под ред. Я.Г. Гуревича. – СПб.: Типография И.Н. Скороходова, 1892. – № 3. – Март. – С.24-38.
10. Соколовъ Вс. Деятельность Императрицы Екатерины II на пользу женского образования въ России. Воспитательницамъ старших классовъ Одесской городской II-й женской гимназии 6-го ноября 1896 года. – Одесса: Типография и Хромотипография Е.И.Фесенко, 1896. – 31 с.
11. Стельмахович М.Г. Українська рідина педагогіка: Навчальний посібник. – К.: ІСДО, 1996. – 288 с.
12. Україна. П'ять років після Пекіну. Звіт про виконання в Україні положень Пекінської декларації та Платформи дій, схвалених Четвертою Всесвітньою конференцією із становища жінок (1995-2000). – К.: Видавництво «ЛОГОС», 2001. – 111 с.

В статье представлен анализ роли и места женщин в обществе в разные периоды его развития, доказано, что сегодня изменяется социальная роль представительниц «слабого пола» и возрастает их статус в мировом сотрудничестве.

The article presents the analysis of the role and the place of woman in the society in the different periods of it's development; the article show that the social role of represantatives of «weak half» of mankind changes nowadays and raises their status in the world cooperation.

УДК 378

Туркот Т.І.*

МЕТОДИКА ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ДІЯЛЬНОСТІ В ГАЛУЗІ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ

У статті запропоновано комплекс вправ і завдань, виконання яких сприятиме ефективній підготовці соціальних працівників, педагогів, психологів, вихователів до діяльності в галузі захисту прав дитини.

Однією з найбільш характерних рис громадянського суспільства є забезпечення прав усіх його громадян. «Зрозуміти слабкого – цього ще замало, треба вміти його потім і підтримати» – ця теза великого письменника – гуманіста В.Шекспіра, на наш погляд, у першу чергу, стосується проблеми забезпечення прав найменш захищених членів суспільства – дітей. Ураховуючи фізичну, інтелектуальну та духовну незрілість, дитина, за визначенням ООН, зафіксованим у Конвенції прав дитини (1989р.), повинна мати особливі права, особливий правовий захист. Одним із найголовніших є право дитини на освіту. Однак відомі

* © Туркот Т.І.